Vasario 20 d., 2010

ZIGMAS STANKUS. „DIDIEJI ŽAIDIMAI“ AFGANISTANE

Paprastai Afganistano karas yra vadinamas Sovietų Sąjungos – Afganistano karu. Taip sakyti, mano galva, nėra visai tikslu. Išties Afganistano teritorija tada tapo karo placdarmu, mūšio lauku, kuriame sovietai susirėmė su JAV ir jų sajungininkėmis. Pastarosios įvairiausiais metodais kurstė ir finansavo afganų pasipriešinimą ir, kaip patys teigė, – „su pagrindiniu priešu kariavo svetimomis rankomis, tam išleisdamos vos keletą milijardų.“

Žvilgsnis istorijon...

Norint labiau suprasti ir rasti atsakymą į klausimą, kodėl visi taip veržiasi i Afganistaną, nes ten nėra nei naftos, nei dujų kaip Irake – reikėtų panagrinėti Afganistano istoriją. Afganistanas yra kelių susikirtimo taškas, esantis tarp Persijos, Centrinės Azijos ir Indijos. Šie trys regionai ir 8 tūkstančius kilometrų per dabartinę Kinijos teritoriją, per Centrinę Aziją, į Damaską ir Antiochiją kadaise driekęsis „Šilko kelias“ bei jo kontrolė labiausiai ir nulėmė Afganistano teritorijos skaldymą.

Kartais Afganistanas susivienydavo prieš įsiveržėlius ir tapdavo trukdžiu besiplečiančioms imperijoms, kartais – pats kurdavo imperiją. Šalies teritorija buvo siaubta ir atkurta daugybę kartų. Įvairias šalies teritorijas buvo užėmęs Aleksandras Makedonietis, Ašoka, Čingis Chanas, Timūro (Tamerleno), Baburo (pastarsis įkūrė garsųjį Tadž Mahalą) ir daugybė ne tokių žymių karvedžių persų, kinų, sikhų, tadžikų, uzbekų, mongolų karvedžių. 652 metais į Afganistaną įsiveržė arabų armija, propagavusi čia islamą. Tik po 200 metų arabams pavyko visiškai užvaldyti šalį. Dabartinės Afganistano sienos susiformavo apie 1776 metus, valdant Ahmadui Shahui Durraniui. Tuo laikotarpiu Afganistano sostine tapo Kabulas. Šiandien Durranis yra laikomas *Ahmad Shan* „Baba“ – „ Afganistano Tėvu“.

Taip keturis tūkstančius metų trunkančioje karų ir tautų maišalynėje susiformavo afganų tauta, kai kada valdoma vieno valdovo.

XIX amžiaus pradžioje Rusija sparčiai plečia savo sienas Centrinės Azijos chanatų link. Britanija siekia ištyrinėti ir apsaugoti maršrutus per Himalajus ir *Hindu Kush*, vedančius į subkontinentą – britiškąją Indiją. „Namų frontuose“ politikai ir propogandininkai eskalavo įtampą, kurią galima prilyginti „Šaltojo karo“ isterijai. Tada šie ekspansyvūs veiksmai buvo pavadinti „didžiuoju žaidimu“.

Pirmą kartą „didžiojo žaidimo“ terminas buvo pavartotas Ruyardo Kiplingo novelėje „Kim“. „Didysis žaidimas“ – tai varžybos tarp Britanijos ir Rusijos imperijų dėl kontrolės Centrinėje Azijoje, kur Afganistanui teko svarbiausias vaidmuo. Per Afganistaną besitęsiantys *Hindu Kush kalnai tapo šios kovos siena.* „Didysis žaidimas“ išplito ir į Tibetą, Kinų Turkestaną, šiaurinį Pakistaną. Britų ir rusų agentai žaidė „pelės ir katės“ žaidimą, kuris pasiekė kulminaciją 1880–1890 metais. Tuomet vos ne vos išvengta karo.

1839 metais britai pradeda karinį žygį į Afganistaną. Karą jie įsivaizdavo būsiant kaip pergalingą paradą. Tačiau 1842-ųjų sausį su didžiuliais nuostoliais jie buvo priversti trauktis. Iš 4500 karių (daugelis jų – iš Indijos) ir 12 000 civilių, teliko vienas žmogus – armijos chirurgas.Tai buvo vienintelis likęs gyvas karys, Britų imperijai parnešęs žinią apie nelaimę.

Po metų taip pažeminti britai vėl pasiuntė armiją užimti Kabulo, tačiau greitai suprato, kad galutinai užimti Afganistano nepavyks. Taip prasidėjo Antrasis Didžiosios Britanijos ir afganų karas. Kaip parodė tolesni įvykiai, 1840 metų pamokos nebuvo išmoktos. Nors reguliarioji afganų kariuomenė buvo galų gale sumušta, išsekę britai nutarė pasitraukti. Sostą užėmė iš tremties Bucharoje iškviestas emyras Abduras Rahmanas Khanas. Jis nutraukė visus ryšius su rusais, o iš britų pareikalavo, kad nebūtų kišamasi į šalies vidaus reikalus. Britai tuo tik apsidžiaugė. Jie skubiai pasirašė taikos sutartį ir išžygiavo atgal į tuometinę savo koloniją Indiją.

Emyras Abduras Rahmanas teigė, jog Afganistanas užtektinai prisiragavęs svetimšalių kišimosi, šalyje jis propagavo ksenofobiją ir izoliaciją. To meto modernūs išradimai – geležinkelis, telegrafas – buvo griežtai atmesti, o užsienio prekiautojai ir amatininkai neįleidžiami į šalį. Nepaisydamas to, emyras laikėsi savo įsipareigojimų britams: kai 1885 m. rusų kariuomenė pasiekė afganų sieną šalia Herato (sukeldama vadinamąją „Pajndeh krizę“), jis tvirtai stojo Londono pusėn. Jis netgi neprieštaravo, kad būtų nugriautas garsus *Musalla* kompleksas, kad gynėjai turėtų platesnį šaudymo sektorių prieš besiveržiančius rusus. Kai karas taip ir neįsiliepsnojęs užgeso, Abduras Rahmanas leido britams apsistoti šalies šiaurinėje dalyje, pasienyje su Rusija. Po dvejų metų, 1893-aisiais, buvo nubrėžta „Durand linija“. Tai buvo siena, kuri kirto Paštuno regioną tarp Afganistano ir Britų Indijos. „Durand linijos“ nepripažino nė viena paskesnė Afganistano vyriausybė. Dėl jos ginčijamasi iki šiol.

1907 metais šalies sostą perėmęs Habibullahas atmetė anglų ir rusų sudarytą konvenciją, kuri Afganistaną numatė kaip buferinę zoną tarp imperijų, kadangi ji buvo nubrėžta nepasitarus su šios šalies valdovu. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Habibullahas flirtavo su Vokietijos ir Turkijos delegacija, kurios ketino pradėti karą Indijoje bei siekė ryšių su naująja Sovietų Sąjunga. Habibullahui baigėsi liūdnai – jis buvo nušautas 1919 metų pradžioje. 1919-ųjų gegužę RAF (*Royal Air Force* – Karališkosios oro pajėgos) ėmė bombarduoti Kabulą ir Dželalabadą, bet į aktyvesnius veiksmus britai nutarė nesikišti.

Klaidingai manoma, kad karas prasidėjo tik įsiveržus sovietams...

Afganų komunistai

Persikelkime į Sovietų Sąjungos ir Afganistano karo išvakares. Nors pirmasis Afganistano prezidentas Muhamedas Daudas (1909–1978) palaikė glaudžius ryšius su sovietais, jis taip pat siekė stiprinti šalies neutralumą, apsilankydamas JAV ir Irane. Sovietai skausmingai reagavo į šį vizitą, nes buvo daug investavę į afganų armijos parengimą, taip pat į afganų komunistinių užuomazgų – Afganistano žmonių demokratinės partijos (AŽDP) kūrimą. Beje, netgi pradinėje partijos kūrimosi stadijoje ji suskilo į du besivaidijančius blokus: KHALQ („Žmonės“) ir Paštunų remiamą PARCHAM („Vėliava“ arba „Vardas)

Į Muhamedo Daudo vyriausybę įėjo net 7 komunistų ministrai, priklausantys vienai LADP frakcijai, iš nuosaikaus partijos sparno – PARCHAM. 1975 metais Afganistano politikai netikėtai pasikeitus, pradėta riboti komunistų įtaką tarptautinei politikai – Daudas pradėjo sudaryti ūkines sutartis su Vakarų valstybėmis, taip pat Iranu ir Indija. Be to, nors bendradarbiavimas su Sovietų Sąjunga tęsėsi ir toliau, išryškėjo požiūrių skirtumai tarp Kabulo ir Maskvos. Visa tai mažino Sovietų Sąjungos įtaką Afganistano politikai. Tai ir buvo pagrindinė priežastis kitam kariniam perversmui (vadinamajai „Balandžio revoliucijai“), per kurią 1978 metų balandžio 27 dieną Daudas buvo nuverstas. Nenorėdamas pasiduoti, prezidentas žuvo su visa šeima per Prezidento rezidencijos šturmą, vykdytą 1978 metų balandžio 30 dieną. Tada ir buvo oficialiai sukurta Afganistano Demokratinė Respublika – tą pačią dieną jos vadovu tapo Nuras Mohamedas Tarakis – literatūrologas, marksistinės pakraipos politinis veikėjas, 1965 metais įkūręs marksistinę demokratinę partiją. Tarakis priklausė Chalkui, radikaliai LADP frakcijai.

Nuo 1978 metų naujoji valdžia vedė glaudžios sąjungos su Sovietų Sąjunga politiką. Pastaroji pirmoji pripažino naująją valdžią ir pasirašė su ja bendradarbiavimo sutartį. Tarakis netrukus paskelbė radikalių visuomeninių pasikeitimų planą, kuris turėjo padėti įvykdyti struktūrinius pasikeitimus Afganistano visuomenėje. Tuo metu buvo nuspręsta spartinti valstybės industrializaciją ir pasaulietinimą, nesikaitant su visuomeninėmis ir ūkinėmis šalies realiomis ir tradicijomis. Tarakio valdymo metais buvo nurašyti kaimo ūkių įsiskolinimai, apsunkinta hipotekų veikla, įvestas privalomas švietimas vaikams. Tuo pat metu vykdytas masinis politinis teroras ir agresyvi antireliginė kampanija: buvo viešai deginamas Koranas, žudomi imamai ar išžudomi ištisi klanai. Daugiausia – šiitai. Taip pat buvo uždrausta praktikuoti ir visas kitas religijas.

Herato miesto subombardavimas

Afganų komunistų partijos vykdytos represijos, suprantama, sukėlė visuomenės pasipriešinimą. Iki 1979 m. kovo mėnesio antikomunistiniai protestai, kuriuose pagrindinį vaidmenį vaidino islamas, išsiplėtė per visą valstybę. Pasipriešinimo viršūnė buvo žudynės Keralos kaime, kur afganistaniečių armija sušaudė apie 1700 gyventojų.

Kontrrevoliucionieriai, vadovaujami buvusio Afganistano vyriausybės armijos karininko Ismaelio Chano, kontroliavo Herato miestą, jame žudė prosovietiškai nusiteikusius vadovus ir atiminėjo valdžią iš komunistų aplinkiniuose rajonuose. Kai situacija tapo nebevaldoma, Tarakis ir Afganistano komunistai paprašė realios Sovietų Sąjungos pagalbos.

1979 m. kovo mėnesį sovietiniai naiki subombardavo Herato miestą. Per šį bombardavimą Herate, kuriame gyveno apie 200 000 žmonių, žuvo nuo 5 iki 25 tūkstančių. Po bombardavimo į miestą įsiveržė Afganistano armija, kuri toliau žudė ir suiminėjo politinius priešininkus.

Herato ataka tik dar paaštrino konfliktą – po mėnesio afganistaniečiai dar kartą paprašė Sovietų Sąjungos pagalbos. Iki 1979 metų gruodžio tokių prašymų buvo apie 20. Iki invazijos Afganistano vyriausybei buvo suteikta daug karinės pagalbos: nusiųsta karinės amunicijos, kurios vertė siekė 53 milijonus rublių. Į Afganistaną atvyko ir apie 5000 karinių patarėjų.

Masinis teroras

Gavę pagalbą, afganistaniečių komunistai nusprendė likviduoti visą opoziciją, sunaikinant ištisus kaimus. Dėl kankinimų ar trėmimų į koncentracijos stovyklas (pvz., kalinių kompleksas *Pol-e-Czarki* rytų Kabulo dalyje) žuvo apie 100 000 žmonių, o 500 000 afganų pabėgo į kitas valstybes. Naikinti ir intelektualai – mokytojai, poetai, mąstytojai. Žmonės buvo siunčiami mirti be teismo, dažnai tik nurodžius Afganistano slaptosios policijos karininkui.

Tuo pat metu prasidėjo vidiniai Afganistano komunistų partijos LADP pasikeitimai. Radikalus *Chalk* įgijo ryškią persvarą prieš nuosaikų *Parczam*, kurio nariai buvo išsiųsti kaip ambasadoriai į Rytų bloko valstybes. Pavyzdžiui, Babrakas Karmalis buvo priverstas išvažiuoti į Čekoslovakiją.

1979 metų rugsėjo mėnesį LADP vadovu tapo Hafizulahas Aminas. Aminas buvo baigęs Kabulo universiteto pedagoginį ir mokslo fakultetą ir Kolumbijos universitetą JAV. Po keleto dienų Aminas davė įsakymą likviduoti vidinę partijos opoziciją – taip pat iki tol buvusį Afganistano premjerą Nur Muhamedą Tarakį. Tarakis buvo nužudytas 1979 metų rugsėjo 14 dieną, ką tik grįžęs iš Maskvos, kur stengėsi išsirūpinti pagalbą savo režimui. Naujoji valdžia iškėlė naujų, skambių šūkių – „Iš feodalizmo į komunizmą, aplenkiant socializmą“. Netrukus prasidėjo susidorojimas su priešininkais, moterys priverstinai varytos į mokyklas, buvo žudomi religiniai mokytojai mulos.

Sovietų invazija

1979 metų Sovietų Sąjungos Centro komiteto sprendimu Afganistane įvesta šimtatūkstantinė sovietinė armija. Pretekstas – internacionalinė pagalba broliškai tautai. O iš tikrųjų – baimė, kad vidinių neramumų ir partijų vadovų rietenų draskomi afganų tautos lyderiai kreipsis pagalbos į NATO bloko šalių narius ar kitas Sovietų Sąjungai priešiškai nusiteikusias šalis. Tokiu atveju Vakarų šalių pagalba ir jų dalinių atsiradimas Sovietų Sąjungos pašonėje sudarytų tam tikrų keblumų. JAV lėktuvnešiai jau buvo įplaukę į Indijos vandenyną.

Kiekviena pusė turėjo savų interesų. Štai JAV ir jos sąjungininkės bijojo, kad iš Kandaharo pakilę sovietų naikintuvai pasiektų Persijos įlanką, be to, Aminą (kaip įtarta, dvigubą sovietų ir JAV agentą) norėta pakeisti kitu, labiau nuspėjamu lojaliu Sovietų Sąjungai arba, kalbant apie JAV siekius – islamui lyderiu. Apskritai abi pusės buvo daug Afganistane investavusios ir neketino taip pat lengvai visko palikti priešams.

JAV kariniai specialistai, išstudijavę padėtį Afganistane, rekomendavo savo šalies senatui padidinti pagalbą nuo 300 tūkstančių dolerių iki milijardo besikuriančiai ginkluotai Afganistano opozicijai remti. Buvo iškeltas tikslas siekti, kad jėgų santykis būtų keturi maištininkai prieš vieną sovietų kareivį, išnaudojant vietinių drąsą ir religinius ypatumus.

JAV politiką Afganistano atžvilgiu parėmė didesnė dalis islamo pasaulio ir visos NATO šalys. Pakistano, Irano teritorijose buvo įkurtos karinės stovyklos, kuriose Vakarų šalių kariniai instruktoriai ėmė rengti ir partizaniniam pasipriešinimui už Alachą mirti pasiruošusius modžahedus. Afganistaniečiai paskelbė Sovietų Sąjungai DŽICHADĄ...

Kaip žinoma, karas užtruko dešimt metų. Sovietų Sąjunga neteko apie dvidešimties tūkstančių karininkų ir kareivių, sužalotų – triskart daugiau. Manoma, kad Afganistane per sovietinę okupaciją žuvo, buvo sužalota ar neteko pastogės pusė šalies gyventojų.

Jau pirmaisiais metais Afganistane dislokuotos sovietų armijos dalinių vadai susidūrė su nenumatytais sunkumais: armiją sudarė ne profesionalai, o 18-20 metų šauktiniai ir nedidelis nuošimtis karininkų bei lygtinių. Nei kareiviai, nei karininkai nebuvo moraliai paruošti karui: be jokio instruktažo ir psichologinio parengimo juos iš dislokacijos bazių sausuma arba oru permetė į Afganistaną ar netgi tiesiog į mūšį. Be to – kareiviai buvo mažai supažindinti su vietine religija ir papročiais. Jau pirmose armijos operacijose, tiesioginio kontakto su vietiniais metu, nežinant musulmoniškų papročių, pridaryta daug nepataisomos žalos.

Kareivių gerove taip pat nebuvo tinkamai pasirūpinta. Jie šalo palapinėse, buvo prastai maitinami. Atlyginimai pirmus pusę metų iš viso buvo nemokami. Kareiviai, bėgdami nuo niūrios kasdienybės, ėmė naudoti narkotikus – hašišą (Afganistane jo pagaminama tiek, kad net karo metais iš pardavimo galima uždirbti keliasdešimt milijardų dolerių).

Prasidėjo plėšikavimai: iš vietinių kareiviai atiminėjo pinigus, laikrodžius, magnetofonus, plėšdavo smulkias parduotuvės. Dalinių vadovybė ėmėsi įvairiausių būdų spręsti šią problemą: kariai buvo baudžiami įvairiomis statutinėmis nuobaudomis, *politruka*i supažindindavo juos su karinio kodekso straipsniais, stambesniuose junginiuose atsirado „asabistai“ – tai ypatingasis skyrius, kėlęs prasižengėliams baudžiamąsias bylas.

Kartą garsus tadžikų kilmės sukilėlių vadas Ahmadas Šachas Masudas, ilgai ir sėkmingai vadovavęs Painšero slėnio gynybai, apie savo priešus – sovietinius karius, paklaustas korespondentų atsakė: „Gerai fiziškai ir taktiškai paruošti, labai gera karinė technika, bet per jauni...“

Padėčiai vis blogėjant ir maištininkams ėmus kontroliuoti vis didesnius šalies plotus,Bet 1988 metais opozicija jau kontroliavo didžiąją šalies dalį ir perėmė karinę iniciatyvą į savo rankas. 1988 metų balandžio 14 dieną Ženevoje buvo pasirašytas Afganistano, Pakistano, Sovietų Sąjungos ir JAV susitarimas, kuriuo remiantis Sovietų Sąjunga buvo priversta iki 1989-ųjų vasario 15 d. išvesti savo kariuomenę iš Afganistano. Taip pasibaigė 14 metų trukęs Afganistano ir Sovietų Sąjungos karas. Sovietų remiama Afganistano prosovietinė vyriausybė laikėsi iki 1992 metų pradžios, iki kol Rusija teikė jai paramą. Po prezidento Boriso Jelcino ir viceprezidento Ruckojaus slaptų derybų su opozicija pagalba Najibulaho režimui buvo nutraukta.

Neseniai paskelbti nauji faktai

Pasak 1998 metais vykusio interviu su buvusiu prezidento Jimmy Carterio nacionalinio saugumo patarėju Zbigniewu Brzezinskiu, CŽV (FTB) intervencija į Afganistaną prasidėjo anksčiau nei 1979 metų sovietų invazija. Carterio administracijos sprendimas 1979 metais įsikišti ir destabilizuoti Afganistaną yra pagrindine priežastis, kodėl Afganistano tauta (nacija) buvo naikinta.

Norėtųsi pacituoti dalį šio interviu.

Buvęs CŽV vadovas – Robertas Gatesas – savo memuaruose pareiškė, kad amerikiečių žvalgyba pradėjo talkinti Mujahadeenui Afganistane 6 mėnesius prieš sovietų intervenciją. Tuo metu Jūs buvote prezidento Carterio patarėjas nacionalinio saugumo klausimais. Taigi, šiame reikale vaidinote svarbų vaidmenį. Ar tai tiesa?

Taip. Pasak oficialiosios istorijos versijos, CŽV pagalba mudžachedams prasidėjo 1980-aisiais, po to, kai sovietų armija 1979 metų gruodžio 24 dieną įsiveržė i Afganistaną. Tačiau iš tikrųjų viskas buvo priešingai. 1979 metų liepos 3 dieną prezidentas Carteris pasirašė pirmąją direktyvą, kuri numatė slaptą pagalbą prosovietinio režimo oponentams Kabule. Tą pačią dieną prezidentui parašiau notą, kurioje paaiškinau, kad, mano nuomone, tokia pagalba paskatins sovietų armijos intervenciją.

Nepaisydamas šios rizikos, buvote šios slaptos pagalbos šalininkas. Galbūt ir pats norėjote, kad sovietų armija įsiveržtų ir siekėte išprovokuoti karą?

Ne visiškai taip. Mes nespaudėme rusų įsiveržti, bet sąmoningai padidinome jų įsiveržimo galimybę.

Kai sovietai teisinosi įsiveržę todėl, kad norėjo kovoti su slapta JAV įtaka Afganistane, žmonės jais netikėjo. Deja, buvo dalis tiesos. Ar šiandien dėl ko nors apgailestaujate?

Dėl ko turėčiau apgailestauti? Ta slapta operacija buvo puiki idėja. Ji įvedė rusus į spąstus Afganistane, o jūs norite, kad aš kažko gailėčiausi? Tą dieną, kai rusai oficialiai peržengė šalies sienas, parašiau prezidentui Carteriui: dabar mes turime galimybe atsirevanšuoti Rusijai už Vietnamo karą. Beveik dešimtmetį Maskva turėjo vykdyti karą, kuriam nepritarė visuomenė; tai buvo konfliktas, kuris Sovietų imperijai atnešė demoralizaciją ir galutinį žlugimą.

Taigi Jūs nesigailite ir to, kad rėmėte islamo fundamentalistus – dalijote ginklus ir patarimus ateities teroristams?

Kas yra svarbiau pasaulio istorijai? Talibanas ar Sovietų imperijos žlugimas? Keli sukurstyti musulmonai ar Centrines Europos išsilaisvinimas ir „Šaltojo karo“ pabaiga?

Keli sukurstyti musulmonai? Bet juk daugelį kartų buvo pareikšta, kad islamo fundamentalistai kelia grėsmę šiandieniam pasauliui.

Nesąmonė! Buvo sakyta, kad Vakarai vykdo globalizavimo politiką islamo šalių atžvilgiu. Tai kvaila. Nėra pasaulinio islamo. Racionaliai pažiūrėjus į islamą – be demagogijos ar emocijų – tai didžiausia pasaulio religija su 1.5 milijardo pasekėjų. Kas yra bendro tarp Saudo Arabijos fundamentalizmo, nuosaikaus Maroko, Pakistano militarizmo, provakarietisko Egipto ir Centrines Azijos sekuliarizmo? Nieko tokio, kas nesietų krikščioniškųjų šalių.

[...]

Norint gerai suprasti karo Afganistane politikos absurdą, reikia nepamiršti, kad Sovietų Sąjunga tuomet kariavo su praktiškai visomis Afganistaną supančiomis šalimis, kurios gausiai finansavo Pakistano teritorijoje specialiuose stovyklose apmokomus mudžahedus. Embargas sovietinei naftai, dujoms, metalui, draudimas kanadietiškų kviečių pirkimui ir dar daug kitų apribojimų, nekalbant apie tiesiogines karo Afganistane išlaidas, tapo bene pagrindine priežastimi, kuri demoralizavo Sovietų imperiją ir galutinai sužlugdė šalį. Tačiau ne tik Rusiją, kaip Sovietų Sąjungos įsipareigojimų perėmėją, bet ir visas šalis, dalyvavusias *Didžiajame žaidime Nr. 2*. Ir sukasi istorijos ratas – vienos imperijos žlunga, kitos atsiranda ir tampa aišku, kad ir *Didysis žaidimas Nr. 1 ir Nr. 2* bei dabartiniai įvykiai Afganistane nėra noras padėti Afganistano žmonėms, kaip skelbiama. Tai tik eilinis įtakos zonų dalijimasis tarp galingųjų.

© 2004 - 2018 VšĮ „Bernardinai.lt“